

Sygn. akt III CSK 112/08

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 7 października 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marek Sychowicz (przewodniczący)

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz (sprawozdawca)

SSN Elżbieta Skowrońska-Bocian

w sprawie z powództwa Z. S.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych w W., Oddziałowi w B.

o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym, po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 7 października 2008 r., skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Okręgowego w K. z dnia 20 września 2007 r., sygn. akt II Ca (...),

uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w K., pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 4 sierpnia 2005 r. Sąd Rejonowy w O. uwzględnił powództwo Z. S. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych w W. Oddział w B. o uzgodnienie treści ksiąg wieczystych z rzeczywistym stanem prawnym i nakazał wykreślenie w dziale IV bliżej określonych ksiąg wieczystych wpisu hipotek przymusowych z tytułu zaległych

składek ubezpieczeniowych na rzecz Skarbu Państwa - Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w B.

Z dokonanych ustaleń wynika, że obowiązek uiszczenia składek na ubezpieczenie społeczne obciążał Zakłady Przemysłu Skórzanego „O.(...)” w O.. Wierzytelności z tego tytułu zabezpieczone zostały wpisem w księgach wieczystych hipotek przymusowych na kilku nieruchomościach. Powód zaoferował nabycie przedsiębiorstwa „O.(...)” i w dniach 13 grudnia 1996 r. oraz 2 kwietnia 1997 r. złożył oświadczenia, w których wyraził zgodę na przejęcie praw i obowiązków tego przedsiębiorstwa, z jednoczesnym zwolnieniem Skarbu Państwa od odpowiedzialności za jego zobowiązania. W dniu 9 października 1997 r. przedsiębiorstwo zostało wykreślone z rejestru przedsiębiorstw państwowych i w tym samym dniu powód nabył zlikwidowane przedsiębiorstwo od organu założycielskiego (Wojewody X.), a w umowie sprzedaży zastrzeżone zostało w § 12, że nabywca wstępuje we wszelkie ujawnione i nieujawnione prawa i obowiązki zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego bez względu na charakter prawny stosunku prawnego, z którego wynikają, a to zgodnie z art. 40 ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych.

Prawomocnym wyrokiem z dnia 20 kwietnia 2005 r. Sąd Apelacyjny m.in. ustalił, że nie istnieje zobowiązanie Z. S. z tytułu niezapłaconych przez ZPS „O.(...)” składek na ubezpieczenie społeczne.

Sąd Rejonowy uznał powództwo za zasadne. Sąd ten powołał art. 40 ust. 2 ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, zgodnie z którym kupujący przedsiębiorstwo państwowe odpowiada za zobowiązania podatkowe ujawnione w bilansie zamknięcia nabywanego przedsiębiorstwa, przy czym nie stosuje się do niego ograniczeń określonych w art. 40 ust. 3 ustawy z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych. Powód mógłby zatem odpowiadać za zobowiązania podatkowe przedsiębiorstwa najwyżej jako osoba trzecia. Osoba trzecia z kolei odpowiada solidarnie z podatnikiem za jego zaległości podatkowe powstałe przed nabyciem majątku podatnika (art. 45 ust. 1 u.z.p.). Aby zatem na podstawie tego przepisu powstała odpowiedzialność nabywcy, przedmiotem przeniesienia własności musi być majątek podatnika. Tymczasem przedsiębiorstwo „O.(...)” zostało zlikwidowane w celu sprzedaży, a po likwidacji majątek przedsiębiorstwa nie stanowi już majątku podatnika, zatem i nabywca przedsiębiorstwa nie jest nabywcą majątku podatnika. W ocenie Sądu Rejonowego zatem, w dniu zawarcia umowy sprzedaży nie istniał podmiot

zobowiązany do zapłaty zaległych składek, a skoro tak, to wygasła wierzytelność z tego tytułu, co z kolei powoduje wygaśnięcie hipoteki. Tym samym zaś stan prawny ujawniony w księdze wieczystej, obejmujący wpis hipotek, jest niezgodny z rzeczywistym stanem prawnym.

Na skutek apelacji pozwanego Sąd Okręgowy w K. zmienił powyższy wyrok i oddalił powództwo, dokonując odmiennej oceny prawnej. Sąd ten zwrócił uwagę, że powód domagał się również w postępowaniu wieczystoksięgowym wykreślenia wpisu hipotek z ksiąg wieczystych, składając wnioski w dwóch sprawach. W obu wnioskach zostały uwzględnione zarówno w pierwszej jak i w drugiej instancji. W jednej ze spraw Sąd Najwyższy odmówił przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania, zatem wykreślenie hipoteki z księgi wieczystej Kw nr (...) stało się faktem. W drugiej ze spraw natomiast Sąd Najwyższy uchylił postanowienie Sądu drugiej instancji i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania. Sąd Najwyższy wyjaśnił w tej sprawie, że ustalający nieistnienie zobowiązania powoda wyrok Sądu Apelacyjnego z dnia 20 kwietnia 2005 r. nie rozstrzyga zagadnienia istnienia wierzytelności zabezpieczonej hipoteką, a także, że dla odpowiedzialności rzeczowej z przedmiotu hipoteki nie ma istotnego znaczenia, czy nabywca przejął zobowiązanie swego poprzednika. Zwrócił też uwagę, że przy ocenie kwestii przejęcia przez powoda odpowiedzialności za zobowiązania z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne znaczenie ma art. 40 ust. 1 ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, ustanawiający sukcesję nabywcy również co do obowiązków wynikających ze stosunków publicznoprawnych. Sąd Okręgowy podzielając ten pogląd uznał, że wobec tego, iż sprzedaż przedsiębiorstwa nastąpiła już po wejściu w życie tej ustawy, ma ona zastosowanie. Ustawa ta zaś w art. 40 ust. 1 ustanawia sukcesję uniwersalną nabywcy przedsiębiorstwa, który – jako następca dłużnika wstępujący we wszelkie prawa i obowiązki zlikwidowanego przedsiębiorstwa – nie może być traktowany jako osoba trzecia w rozumieniu przepisów ustawy o zobowiązaniach podatkowych. Powód zatem z chwilą nabycia przedsiębiorstwa „O.(...)” z mocy prawa stał się odpowiedzialny za zobowiązania i wierzytelności zabezpieczone hipoteką.

W ocenie tego Sądu, wyrok Sądu Apelacyjnego z dnia 20 kwietnia 2005 r. nie mógł stanowić podstawy do uwzględnienia powództwa, bowiem odnosił się wyłącznie do osobistego charakteru odpowiedzialności powoda za zobowiązania związane z nabyciem majątku przedsiębiorstwa „O.(...)” z tytułu niezapłaconych składek na ubezpieczenie społeczne. Funkcją hipoteki jest zaś zabezpieczenie świadczenia

pieniężnego wierzyciela, niezależnie od tego, kto będzie właścicielem nieruchomości obciążonej tym prawem. Nie nastąpiły zatem zdarzenia powodujące wygaśnięcie hipoteki, wobec czego żądanie powoda uznał za niezasadne.

Skargę kasacyjną od powyższego wyroku wniósł powód, zaskarżając go w zakresie pkt 1, 3, 4 i 5. Skarga została oparta na obu podstawach, to jest naruszenia prawa materialnego (art. 393³ § 1 pkt 1 k.p.c.) i prawa procesowego (art. 393³ § 1 pkt 2 k.p.c.).

W ramach pierwszej podstawy skarżący zarzucał błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie art. 40 ust. 1 oraz art. 40 ust. 2 ustawy z 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz. U. Nr 118, poz. 561 ze zm.) w brzmieniu obowiązującym do dnia 1 stycznia 1998 r., art. 45 ust. 1 ustawy z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych w brzmieniu obowiązującym przed 1 stycznia 1988 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 108, poz. 486 ze zm.) w zw. z § 1 pkt 12 rozporządzenia RM z dnia 16 lutego 1989 r. w sprawie rozciągnięcia przepisów ustawy o zobowiązaniach podatkowych na niektóre rodzaje świadczeń pieniężnych oraz określenia właściwości organów podatkowych w zakresie umarzania zaległości podatkowych oraz art. 94 i art. 65 ust. 1 u.k.w.i.h.

Naruszenie prawa procesowego dotyczyło art. 365 § 1 k.p.c. poprzez jego niewłaściwe zastosowanie.

W konkluzji powód wnosił o uchylenie zaskarżonego wyroku w zaskarżonej części i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku w zaskarżonej części i orzeczenie co do istoty sprawy poprzez oddalenie apelacji pozwanej.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwany wnosił o jej oddalenie i zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.

W sprawie zajął również stanowisko Prokurator Generalny, wyrażając pogląd, że skarga powinna zostać oddalona.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Hipoteka jest ograniczonym prawem rzeczowym na nieruchomości, związanym z oznaczoną wierzytelnością i służącym do jej zabezpieczenia (art. 65 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, Dz. U. Nr 19 poz. 147 ze zm.; dalej – u.k.w.h.). Jest prawem akcesoryjnym, tzn. może istnieć tylko o tyle, o ile istnieje wierzytelność. Zabezpieczenie musi dotyczyć wierzytelności oznaczonej sumą pieniężną, przysługującej wobec określonego dłużnika osobistego. Zasadniczą kwestią

wymagającą rozstrzygnięcia jest zatem, czy istnieje zabezpieczona hipoteką wierzytelność, jej wygaśnięcie bowiem pociąga za sobą, o ile ustawa nie stanowi inaczej, wygaśnięcie hipoteki (art. 94 u.k.w.h.). Trafnie wskazał Sąd drugiej instancji, że wygaśnięcie hipoteki powodują określone zdarzenia prawne, w tym spłacenienie wierzytelności, zrzeczenie się hipoteki (art. 96 u.k.w.h.), zwolnienie z długu (art. 508 k.c.), potrącenie (art. 498 k.c.), spełnienie za zgodą wierzyciela innego świadczenia - *datio in solutum* (art. 453 k.c.), złożenie przedmiotu do depozytu sądowego (art. 470 k.c.), niektóre przypadki odnowienia (art. 507 k.c.), konfuzja (art. 241 k.c.), a żadne z nich nie zaszło. Nie oznacza to jednak, że wskazane zdarzenia prawne wyczerpują przyczyny wygaśnięcia wierzytelności.

Nie ulega wątpliwości, że wierzyciel hipoteczny może mieć dwóch dłużników: osobistego i rzeczowego (por. art. 73 u.k.w.h.). Może do tego dojść w drodze zbycia przez dłużnika osobistego nieruchomości obciążonej hipoteką, bądź też w drodze obciążenia hipoteką nieruchomości przez jej właściciela na zabezpieczenie cudzego długu. Dłużnik osobisty ponosi odpowiedzialność wobec wierzyciela z całego swojego majątku, zaś dłużnik hipoteczny (rzeczowy) ponosi odpowiedzialność wobec wierzyciela, któremu przysługuje wierzytelność zabezpieczona hipoteką, tylko z nieruchomości obciążonej hipoteką.

Jeżeli dłużnik hipoteczny jest zarazem dłużnikiem osobistym, wierzyciel może wytoczyć powództwo na podstawie stosunku obligacyjnego, a uzyskany wyrok można wykonać z całego majątku dłużnika.

W okolicznościach rozpoznawanej sprawy bezsporne było, że dłużnik osobisty, to jest przedsiębiorstwo państwowe Zakłady Przemysłu Skórzanego „O.(...)”, nie istnieje, zostało bowiem zlikwidowane w celu prywatyzacji. Likwidacja przedsiębiorstwa oznacza utratę jego bytu prawnego. Z reguły utrata bytu prawnego nie oznacza wygaśnięcia wierzytelności obciążającej takiego dłużnika osobiście i rzeczowo, ma miejsce bowiem następstwo prawne, zatem następca prawny przejmuje całość bądź część (w zależności od rodzaju sukcesji) praw i obowiązków. Trafnie uznał Sąd Okręgowy, że powód Z. S. stał się następcą prawnym dłużnika, a następstwo to wynika z art. 40 ust. 1 ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, Dz. U. Nr 118, poz. 561 ze zm.; dalej – ukipp). Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 8 grudnia 2006 r., V CSK 368/06 (OSNC 2007, nr 11, poz. 168), kupujący lub przejmujący przedsiębiorstwo państwowe w wyniku jego prywatyzacji bezpośredniej jest ogólnym następcą przedsiębiorstwa (art. 40 ust. 1 i art. 47 ukipp).

Tym samym skarżący stał się – jako następca ogólny - zarazem dłużnikiem osobistym i hipotecznym, a to znaczy, że hipoteka obciążająca nieruchomości, stanowiące obecnie jego własność, zabezpiecza jego dług osobisty z tytułu niezapłaconych składek na ubezpieczenie społeczne.

Prawomocnym wyrokiem z dnia 20 kwietnia 2005 r. Sąd Apelacyjny ustalił jednak, że nie istnieje zobowiązanie Z. S. z tytułu niezapłaconych przez ZPS „O.(...)” składek na ubezpieczenie społeczne. Rozważając znaczenie tego wyroku w postępowaniu wieczystoksięgowym Sąd Najwyższy wskazał, że wyrok ustalający nieistnienie zobowiązania osobistego nabywcy nieruchomości obciążonej hipoteką przymusową nie stanowi podstawy wykreślenia tej hipoteki wpisanej z tytułu wierzytelności wobec poprzedniego właściciela (postanowienie z dnia 8 marca 2007 r., III CSK 347/08, niepubl.). W postępowaniu wieczystoksięgowym, z uwagi na ograniczoną kognicję sądu wieczystoksięgowego, nie było oczywiście możliwe ustalenie, czy poza Z. S. istnieje inny dłużnik osobisty i czy zachodzą inne przesłanki uzasadniające wykreślenie wpisu hipoteki. Ograniczeń tych nie ma w niniejszym postępowaniu. Jak wskazano wyżej, bezsporne jest, że dłużnik ZPS „O.(...)” utracił byt prawny. Na skutek nabycia przez skarżącego majątku zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego w jego osobie nastąpiło połączenie dłużnika osobistego i hipotecznego. Jeżeli jednak prawomocnym wyrokiem, który z mocy art. 365 k.p.c. stanowi prawo między stronami i wiąże wszystkie sądy i organy państwowe, ustalone zostało (co prawda bez uwzględnienia art. 40 ust. 1 ukippp), że nie istnieje zobowiązanie skarżącego z tytułu niezapłaconych przez ZPS „O.(...)” składek na ubezpieczenie społeczne, a jednocześnie nie istnieje żaden inny dłużnik osobisty z tego tytułu, to znaczy, że nie istnieje też wierzytelność z tego tytułu. Nieistnienie dłużnika osobistego prowadzi do wygaśnięcia wierzytelności. Wierzytelność oznacza bowiem prawo do żądania przez wierzyciela określonego świadczenia od określonego dłużnika. Skoro zatem, wobec utraty bytu prawnego dłużnika i istnienia prawomocnego wyroku ustalającego, że jego następca prawny nie ponosi z tego tytułu odpowiedzialności, nie ma dłużnika osobistego, to wierzytelność zabezpieczona hipoteką wygasła, a skutkiem tego jest wygaśnięcie zabezpieczających tę wierzytelność hipotek przymusowych. W tej zaś sytuacji stan prawny ujawniony w księdze wieczystej nie jest zgodny ze stanem rzeczywistym.

Powoduje to konieczność uchylecia zaskarżonego wyroku (pojęciem tym nie jest objęte postanowienie zawarte w pkt drugim) i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Wobec powyższego orzeczono jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c.